

ТЯГАР ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО НЕБА

З 1991 року офіційно оголошено про створення групи науковців "Для збереження і вивчення пам'яток історії та культури, що знаходяться на території 20-кілометрової зони відчуження". Ця нечисленна група ентузіастів згодом перетворилась на спеціалізовану історико-культурну експедицію Мінчорнобиля, і туди увійшла поетеса Ліна Костенко. Врятовані цінності були представлені 1996 року на виставці в Українському домі. Ми попросили фундатора експедиції, який тривалий час її очолював, Данила Кулиняка поділитися спогадами.

...Поспішали дуже. Перед нами був древній край, колись слов'янства і його матеріальні пам'ятки. Їх от-от мала поглинути земля. В прямому розумінні цього слова: тепер над збезлюднілими селами півночі Київської області височать кургани, що стануть для археологів майбутнього пам'ятками нової дуже специфічної культури — постчорнобильської. Ми поспішали, доки ці кургани ще не насипали, тож працювали не рахуючись ні з часом, ні з обставинами, ні з радіацією, що сягала сотень мікрорентген за годину.

До глухого й до катастрофи села Замощя, що над річкою Уж, або, як її називали місцеві жителі, Ушею, пробивалися крізь густий ядучий дим: горіли торф'яники. 1991 року вал вогню опалив чимало населених пунктів, загинуло кілька чоловік, що повернулися до рідних домівок, й страшно було дивитися на чорні димарі, які здіймалися над обвугленими оселями.

Складалися рядки:

*За лісом, за полем, за мохом —
В Заліссі, в Запіллі, в Замощші,
Над Ушею, там, де Розсоха,
Лиш звірі живуть неполошні...*

При в'їзді до Стечанки на острівці дивом уцілілого в морі вогню цвинтаря, що на узвишші, — навіть залишки вицвілих рушників маяли на вітрі, — кілька козуль і виводок диких свиней. Морозець, на наше щастя, прихопив ґрунт, і дорога, під якою, можливо, нуртувало полум'я, добре тримала наш легковик.

У Замощші до травня 1986 року, коли його жителів, як і всіх інших

мешканців Чорнобильщини, евакуювали, жили старообрядці. Жили замкнуто, ізольовано від світу за своїми канонами та правилами, обравши для поселень і скитів "вовчі закутки".

"Велика розкольницька слобода Красилівка, розкольники, котрих тут 691 душа обох статей, займаються хліборобством і торгівлею, тут також є жіночий монастир і парафіяльна каплиця", — писав дослідник Леонтій Похилевич у "Сказанні про населені місцевості Київської губернії", виданому 1864 року.

Саме залишки монастирів і цікавили нас. Ще до Чорнобильської катастрофи мені не раз доводилося милуватися руїнами цегляної церкви над Ужем, біля села Замощя. На ній на той час зберегся навіть один купол. Коли ж ми нарешті дісталися своєї мети, то я із сумом побачив лиш обвуглені балки всередині храму. Та муровані стіни, що вціліли, все одно зберегли велич — видно, талановиті й сумлінні майстри зводили їх сотні літ тому.

На стінах — де-не-де скупі залишки розписів, проступають отвори вмурованих колосників, що забезпечували гарну акустику в храмі. А неподалік виявився старообрядницький скит, вірніше його залишки — споруда з двома віконцями на рівні землі, де висота стін від долівки до стелі становить приблизно півтора метра, не більше — в ньому гартували свої дух і тіло найфанатичніші розкольники. В ньому ми знайшли залишки монастирської книгозбірні. Тут же — занедбаний цвинтар старообрядців з дуже цікавими дерев'яними надгробками у формі хаток, переважно без хрестів, з написами зі Святого Письма на металевих пластинах, що прикріплені до їх боковини. Між ними трапляються й великі дерев'яні хрести над могилами. А над усім цим панують масивні стіни пунцюрського храму — в багрянотому призахідному освітленні раннього надвечір'я вони особливо величні. Над вічним супокоєм...

Крізь Довгий Ліс, крізь Товстий Ліс — до Страхолісся

Вже стільки літ блука луна цих назв Полісся.

Луна блука, а голосів людських немає:

В лісах чорнобильських луна людей шукає.

Переправившись через ріку Уж-Ушу, ми подалися в село Бички, де на узліссі досліддили й сфотографували залишки чоловічого Миколаївського монастиря, стародавність і багатство якого від-

значив Леонтій Похилевич. Після 1917 року всі ці монастирі були, звичайно, закриті й розграбовані, вцілілі споруди в кращому разі були пристосовані під господарські потреби колгоспів. Цікаво, що за картою радіаційної обстановки місцевість, де знаходились ці монастирі та ближні до них села, аж до Роз'їжчої включно, практично "чиста". Наш дозиметр показав радіаційний фон значно нижчий, ніж у Києві. Що це — випадок, збіг обставин чи Боже провидіння? Хтозна... Хай це залишиться інформацією для досліджень учених...

Село Товстий Ліс знаходиться у так званій "ближній зоні", всього за десяток кілометрів від Чорнобильської атомної. Дуже давнє село, вперше згадується в історичних документах ще 1447 року. Знамените воно й нині своєю величною дерев'яною церквою в ім'я Воскресіння Христового, збудованою 1760 року в стилі українського бароко. Пограбували її

злочинці після евакуації населення безжалюбно — практично нічого, крім розписів на стінах, які вкрасити неможливо, в ній не залишилося. Осиротіла вона без людей. Бо якщо в селах тридцятикілометрової зони в перспективі можливе повернення жителів, то в десятикілометрову, особливо уражену радіацією "ближню зону", люди, на думку фахівців, не повернуться на постійне проживання ніколи...

У селах, де довелося побувати нам, особливо помітно, як швидко природа позбувається слідів нашої діяльності. Якби нині люди на зникла як вид на планеті, то через півсотні років про нас нагадували б хіба що пам'ятники цивілізації на кшталт "саркофага" над Прип'яттю. Про це слід пам'ятати завжди.

Коли ми виїздили з мертвого села Товстий Ліс, зовсім стемніло. На небі з'явився краєць місяця, при освітленні якого чітко проступав тризуб церкви. Він тримав небо на золотих хрестах. Здавалося, не стане його, і тягар наших гріхів, брили бездуховності впадуть на наші голови. Усього якийсь десяток кілометрів відокремлює два пам'ятники, створені людиною, — "саркофаг" над четвертим блоком ЧАЕС і церкву в Товстому Лісі. Кожен із них уособлює певну епоху. Людина може здолати цю відстань пішки за годину, людство ж витратило на цей шлях понад 200 років. Між ними не лише простір і час — між ними наш вибір і наша доля.

ДЕ БУЛА КАЛИНА

Історія знає багато фактів "прориву в майбутнє", які не піддаються поясненню з позицій матеріалістичного світогляду. Ось один із найдивовижніших, хоч і не дуже відомих широкій громадськості.

В степах, де гриміла
Козацька сила,
Від світу-потопу
Лежала могила.

Як військо, чорнобиль
Стояв на сторожі.
І пісні їй піли
Пташенята Божі.

І в місяців кілька
Край тої могили
З чорнобилем разом
Коноплі вродили.

Чорнобилю много!
Подивіться, люде!
Но Бог святий знає,
Що за рік то буде...

Де була калина,
Там нап'ята буда —
На вершу могили
Чорнобилю груда.

І димить чорнобиль
Заки запалає,
І Вічну пам'ять
Божий птах співає.

Автор — Степан Руданський, вірш датований 1857 роком. Що змусило поета написати такий дивний твір? Важко сказати. Постає й друге питання: чи могло це пророцтво відвернути біду, яка грянула над Україною через майже 130 років? Ні. Навіть у середині ХХ століття, коли, готуючи будівельний майданчик під Чорнобильську АЕС, вирубували зарості калини й руйнували козацькі могили, суспільство не було готовим збагнути віщий зміст слів Руданського.

Пророцтва, на жаль, досягають тоді, коли майбутнє звершується.